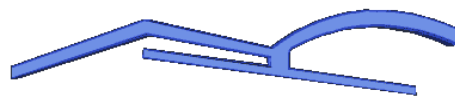

KANJERPROTOCOL

KONINGIN JULIANASCHOOL
schooljaar 2015-2016

Aanleiding

Op iedere school wordt gepest, ook op onze school. We vinden pesten een probleem, zien dit onder ogen en willen dit probleem serieus aanpakken. In dit protocol staat beschreven hoe we dit willen doen.

Doel

Dit pestprotocol is opgesteld om goed te kunnen reageren op situaties waarin een kind wordt gepest of pest. Dit protocol sluit aan bij de Kanjerboeken en de Kanjertraining. Het zijn feitelijk fatsoensafspraken. Met dit pestprotocol willen we graag het volgende bereiken:

“ Alle kinderen voelen zich in hun basisschoolperiode veilig en prettig en kunnen zich daardoor optimaal ontwikkelen. Kinderen leren als individu, maar ook als groepslid, hun verantwoordelijkheid te nemen ten aanzien van het welbevinden van zichzelf en anderen”.

Door regels en afspraken zichtbaar te maken, kunnen kinderen en volwassenen, als er zich ongewenste situaties voordoen, elkaar aanspreken op deze regels en afspraken. En door elkaar te steunen en wederzijds respect te tonen stellen we alle kinderen in de gelegenheid om met veel plezier naar school te gaan!

Voorwaarden

- Pesten moet als probleem worden gezien door alle direct betrokken partijen:
  - leerlingen (gepeste kinderen, pesters en de (zwijgende) groep);
  - teamleden (leerkrachten, directie, IB-er en onderwijs ondersteunend personeel);
  - ouders/verzorgers (hierna genoemd: ouders).
- De school moet proberen pestproblemen te voorkomen. Los van het feit of pesten wel of niet aan de orde is, moet het onderwerp als zodanig structureel (minstens tweemaal per schooljaar) met de kinderen bespreekbaar gemaakt worden. Daarnaast dient de school met de kinderen regels vast te stellen.
- Als pesten optreedt, moeten leerkrachten (in samenwerking met de ouders en/of kinderen) dat kunnen signaleren en duidelijk stelling nemen.
- Wanneer pesten, ondanks alle inspanningen toch (weer) de kop opsteekt, moet de school beschikken over een directe aanpak.
- Wanneer het probleem niet op de juiste wijze wordt aangepakt of de aanpak niet het gewenste resultaat oplevert, is het mogelijk om de interne contactpersoon vertrouwenszaken in te schakelen. Deze kan het probleem (mee) onderzoeken, deskundigen raadplegen en waar mogelijk het bevoegd gezag adviseren. Iedere school heeft een interne contactpersoon vertrouwenszaken aangesteld. Bij ons op school zijn dat (juf) Arianne Gerritsen en (juf) Rianne de Jong.

Plagen of pesten

Wanneer is er nu sprake van plagen en wanneer is er sprake van pestgedrag? Het is belangrijk om het verschil duidelijk te hebben, ook voor de kinderen zelf. Het meest eenvoudige onderscheid is deze:

Plagen gebeurt in het zicht van de leerkrachten. Pesten gebeurt achter de rug van leerkrachten.

Daarom weet een leerkracht zelden uit zichzelf wat er zich precies afspeelt tussen de kinderen onderling. De leerkracht moet hierover worden geïnformeerd door de leerlingen zelf.

Definitie van pesten: Een kind wordt gepest wanneer deze herhaaldelijk last heeft van negatieve acties van een ander (fysiek, verbaal of psychologisch, direct of via internet of mobiel) die op hem of haar zijn gericht, en waarbij de macht ongelijk is verdeeld.

De Kanjertraining gaat ervan uit dat in de meeste gevallen dat een kind zich gepest voelt, de ‘pester’ niet de bedoeling heeft de ander pijn te doen. Wanneer de gevolgen voor de gepeste duidelijk worden gemaakt aan de pester, zijn de meeste kinderen bereid hiermee te stoppen. En als dat niet voldoende is, dan wordt duidelijk gemaakt wat de sociale gevolgen voor de pester zelf zullen zijn.

Cruciaal in het ontstaan en het in stand houden van pesten zijn de reacties van leeftijdsgenoten op de pester. Zolang deze het pesten blijven aanmoedigen, is het voor de pester moeilijker om hiermee te stoppen. Heerst er in een klas een mentaliteit van respect en vertrouwen, dan zal er minder gepest worden dan wanneer er een onveilige sfeer heerst waarin kinderen zich moeten bewijzen en bezig zijn met hun status in de groep.

Pesten gebeurt per definitie achter de rug van degene die kan ingrijpen, zoals een vader/moeder, juf of meester. Dat betekent dat er goed moet worden samengewerkt tussen school en ouders enerzijds en anderzijds dat kinderen moet worden geleerd hoe zij kunnen aangeven dat zij zich gepest voelen, of merken dat er in hun omgeving wordt gepest.

Kanjerafspraken

De Koningin Julianaschool streeft een positieve, opbouwende sfeer na en doet dat binnen de kaders van de wet enerzijds en binnen het kader van de kanjerafspraken anderzijds.

We vertrouwen elkaar	
We helpen elkaar	
Niemand speelt de baas	We werken samen
Niemand lacht uit	We hebben plezier
Niemand is of blijft zielig	We doen mee

De school zet middels de Kanjerlessen in op het versterken van het onderling vertrouwen en het besef dat het goed is elkaar te helpen. Binnen dat kader speelt niemand de baas, hebben we plezier met elkaar, en ben je of blijf je niet zielig. Duidelijk wordt gesteld dat de leerlingen ten opzichte van elkaar niet de baas zijn. De leerkracht daarentegen is op school 'de baas/het gezag' en de ouders zijn dat thuis.

- De regels geven aan wat wij gewenst gedrag vinden. Aan het begin van het schooljaar stellen we in alle groepen klassenregels vast met betrekking tot het omgaan met elkaar (gebaseerd op de algemene schoolregels en de regels van de Kanjertraining).
- We vinden het belangrijk kinderen positief te benaderen; liever werken met complimenten dan met straf. Onderwerpen als veiligheid, omgaan met elkaar, omgaan met verschillen, rollen in een groep, aanpak van ruzies, etc. komen regelmatig aan de orde. Er wordt gebruik gemaakt van verschillende (samen)werkvormen als kringgesprekken, het voorlezen of vertellen van verhalen, rollenspelen en andere spelvormen. Aan deze zaken wordt structureel aandacht besteed. Gemiddeld 1 x per week m.b.v. de Kanjertraining.
- Als school grijpen we actief in als er sprake is van pesten. We bespreken het onderwerp ook regelmatig als er geen sprake is van pesten en plagen. Voorkomen is beter dan genezen. Dit kan o.a. in projectvorm gebeuren, waarbij we het belangrijk vinden, om de kinderen te laten weten dat we positief gedrag waarderen.
- Minstens twee keer per jaar wordt in iedere groep een sociogram afgenomen. Aan alle kinderen wordt dan individueel gevraagd met wie ze graag of juist minder graag samen spelen en/of werken. Vervolgens worden deze gegevens door de leerkrachten uitgewerkt, om de onderlinge verhoudingen in de groep in kaart te brengen. Op deze manier wordt zichtbaar welke kinderen wel of juist niet graag gezien zijn in de groep.
- Bij bijzonderheden wordt een gericht pedagogisch handelingsplan opgesteld. In dit plan wordt beschreven welke aanpak gehanteerd zal worden om het gedrag van een kind en/of een groep zodanig bij te sturen dat er geen situaties ontstaan (of voortduren) waarbij één of meerdere kinderen buiten de groep dreigen te vallen.
- Om de doelstelling van het pedagogisch handelingsplan helder te krijgen en/of om meer informatie te krijgen over de sociale competenties van de leerling, wordt de KANVAS-docentenvragenlijst gebruikt. Ook deze lijst wordt twee keer per jaar door de leerkracht voor alle kinderen ingevuld. De kinderen van groep 5 t/m 8 vullen twee keer per jaar de leerlingenvragenlijst van KANVAS in. De IB-er bespreekt de gegevens vanuit de KANVAS-vragenlijsten en het sociogram met de leerkracht en wordt er indien nodig een (groeps-)plan geschreven.
- Wij volgen de leerlingen in hun ontwikkeling door ze regelmatig (minimaal drie keer per jaar) te bespreken met de Intern Begeleider van de school tijdens de zogenaamde groepsbespreking.
- Eens per twee jaar krijgen alle kinderen vanaf groep 4 een folder met informatie over de contactpersoon vertrouwenszaken. In de folder wordt uitgelegd wie dat is, waar zij te vinden is en wat zij voor de kinderen kan doen. De folder wordt uitgedeeld met een toelichting van de interne contactpersoon vertrouwenszaken zelf. In de groepen 1 t/m 3 wordt deze informatie mondeling aan de kinderen gegeven door de groepsleerkracht.

- Goed voorbeeld doet goed volgen. Het voorbeeld van de leerkrachten (en de ouders thuis) is ook hierbij van groot belang. Uit onderzoek is gebleken dat er minder gepest wordt in een klimaat waar duidelijkheid heerst over de omgang met elkaar (respectvol en op basis van gelijkwaardigheid), waar verschillen worden geaccepteerd en waar conflicten en gevoelens van onvrede niet met geweld worden opgelost, maar worden uitgesproken. Agressief of intimiderend gedrag van leerkrachten, ouders en de leerlingen zal daarom op onze school niet worden geaccepteerd. Van alle betrokkenen wordt dan ook verwacht dat zij tegen dergelijke gedragingen duidelijk stelling nemen.

Als een conflict zich tussen kinderen afspeelt dan zal de school kiezen voor een **oplossingsgerichte aanpak**. Dat wil zeggen: de school zoekt een oplossing die alle partijen (zo veel mogelijk) recht doet en borgt gemaakte afspraken.

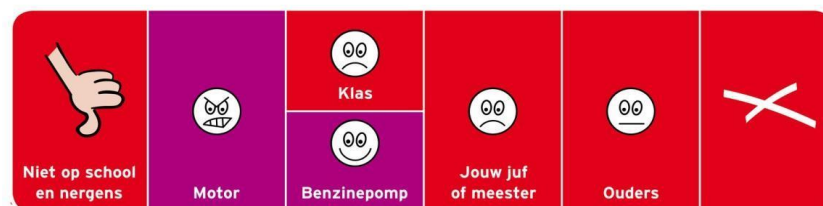
In gesprek met kinderen (en ouders) wordt de voorwaarde gehanteerd dat, binnen de kaders van de Nederlandse wetgeving, veel mag zolang je rekening houdt met elkaar. Jij hoeft je niet onveilig te voelen door het gedrag van de ander, en die ander hoeft zich niet onveilig te voelen door jouw gedrag. Kortom: je gedraagt je. Deze anderen zijn:

1. Jouw klasgenoten en andere leerlingen op school;
2. De leerkrachten, de directie, de ouders van andere kinderen;
3. Jouw ouders, die trots op je kunnen zijn. Omdat jij iemand bent die te vertrouwen is. Als je iets vertelt, dan vertel je het hele verhaal en niet toevallig het belangrijkste stukje even niet;
4. Mensen die op eenzelfde manier doen als jij, maar ook mensen die anders doen dan jij.

Dit doen we wel

Dit doen we niet

Het overzicht van de smileys nemen wij als uitgangspunt: “Het is prima dat jouw vrienden het leuk vinden wat jij bedenkt en doet, maar als de rest van de klas dat niet leuk vindt, evenals jouw juf of meester, (en jouw ouders als die erachter komen) dan gaan we dat niet doen op school”.

Je blijft fatsoenlijk en je laat je niet bepalen door je uitdager(s): “Geef geen benzine aan vervelend lopende motortjes”. Mocht een leerling zich niet willen houden aan de eenvoudige afspraken zoals weergegeven in de smileys, dan wordt dat met de ouders van het betreffende kind besproken. In dit gesprek wordt ervan uitgegaan dat de ouders met de school willen meedenken om een oplossing te zoeken die goed is voor het eigen kind, andere kinderen, de leerkracht, de school en de buurt. Op school trainen we dit:

Soms gaan leerlingen vervelend met elkaar om. Blijf rustig. Haal je schouders op. Sommige leerlingen zijn gewoon in de war. Maak je niet druk. Jammer dan. Kom je naar gedrag tegen? Zeg en doe dan dit:

- 1 “Wil je ermee stoppen? Ik krijg een naar gevoel van jouw gedrag. Ik vind het vervelend dat je dit (schelden, achterna roepen, slaan enz.) doet”.
- 2 “Wil je er niet mee stoppen? Meen je dat?”
- 3 “Zoek het uit. Hier heb ik geen zin in”. Je haalt je schouders op en gaat iets gezelligs doen. Je blijft rustig, je blijft eigen baas (je laat je niet bepalen door een vervelend persoon) je doet als de witte pet.
- 4 Ga weg bij vervelend gedoe. Zoek een maatje, doe iets gezelligs, maak een kletspraatje met iemand anders. Op die manier kom je meestal van pesters af.
- 5 Zorg ervoor dat jezelf geen benzine geeft. Ga je reageren dan wordt het alleen maar erger.
- 6 Stopt het niet? Dan wordt het alleen maar erger.

Grensstellend

De school heeft als uitgangspunt dat kinderen zich niet willen misdragen, maar het kan misgaan. Dat is niet erg. Het zijn leermomenten. "Hoe ga je het de volgende keer doen? Hoe herstel je de emotionele en/of materiële schade? Kunnen we op deze manier weer verder met elkaar?"

Wangedrag kan zich op verschillende manier manifesteren:

Verbaal: vernederen, schelden, bedreigen, belachelijk maken, bijnamen geven, roddelen, briefjes rondsturen, bedreigen op internet en buitensluiten.

Fysiek: schoppen, knijpen, slaan, spugen, krabben, bijten, trekken en laten struikelen.

Materieel: stelen, bekladden, verstoppen van kleding en/of spullen, spullen kapotmaken van een medeleerling of van school en fietsbanden lekprikken. Het doet zich een enkele keer voor dat een leerling zich wenst te misdragen en/of vindt daartoe het recht te hebben. "**Ik zit er niet mee. Het is niet mijn probleem! Nou en.., moet ik weten. Ik doe het de volgende keer weer**".

In dat geval wordt ter plekke contact opgenomen met de ouder. Zolang de ouder niet is te bereiken en/of niet op school is verschenen, wordt deze leerling uit de groep geplaatst. De groep wordt beschermd tegen deze leerling.

Oudergesprek

Het gesprek met de ouder wordt oplossingsgericht gevoerd en voldoet aan de criteria zoals die in het voorgaande zijn omschreven. Als de ouder van mening is dat hun kind zich mag misdragen (bij deze invaller, want die kan geen les geven; ten opzichte van dat kind, want die doet altijd vervelend, heeft een rare moeder... enz.) wordt de leerling uit de klas gehaald. **We noemen dit de eerste verwijdering.** Tijdens de verwijdering wordt overwogen of deze leerling kan worden teruggeplaatst in de eigen klas.

Terugplaatsing is afhankelijk van het idee dat de ouders en het verwijderde kind erop nahouden namelijk: ik heb het recht mij te misdragen. Als het kind zich niet wil misdragen, dan wordt een begeleidingsplan voor gedrag uitgewerkt, waaraan de ouders meewerken en kan het kind worden teruggeplaatst. Als dat niet mogelijk is (de ouders en de leerling zijn van mening dat het zich mag misdragen omdat...), dan wordt de leerling minimaal twee groepen hoger in een andere groep geplaatst. Een leerling uit groep 5, komt bijvoorbeeld terecht in groep 7 of 8. Negatief gedrag wordt genegeerd door de leerkracht en de nieuwe groepsgenoten. Op die manier wordt de leerling geholpen zich te houden aan **normale gedragsregels**. Begrijpt de leerling dat hij/zij zich moet houden aan de gedragsregels van de school, dan kan hij/zij worden teruggeplaatst naar de eigen groep.

Leerlingen uit groep 7 en 8 komen bij de intern begeleider of krijgen na schooltijd uitleg over het te maken schoolwerk. Dat werk maken zij thuis of op een school binnen de vereniging/bestuur waarmee een samenwerkingsverband bestaat. Naast de tijdelijke verwijdering uit de groep, wordt er in overleg met de ouders, l.B-er en/of schoolmaatschappelijk werk gezocht naar externe hulpmogelijkheden op het gebied van de sociale vaardigheden.

Bij herhaling van wangedrag gaat de school over tot definitieve verwijdering.

Dossiervorming

De misvatting heerst bij leerkrachten dat schorsing mag plaatsvinden na ruime dossiervorming. Dit is niet het geval. **Verwijdering zelf is het dossier.** Anders gezegd: de aanleiding tot de eerste verwijdering is **dossiervorming**. Als een kind zich blijft misdragen, en de ouders hebben er geen problemen mee, dan volgt definitieve verwijdering. Het dossier is dan compleet.

Argumenten in het dossier:

1. School is een leerinstelling. De school beschermt het leerproces tegen kinderen en ouders die het leerproces ernstig belemmeren.
2. School beschermt de leerlingen en de leerkrachten tegen grensoverschrijdend gedrag van een enkele medeleerling en/of een enkele ouder.
3. Een leerkracht kan op deze manier weer gewoon lesgeven, en vervalt niet in de functie van rechercheur (wie is dader en wie is het slachtoffer); aanklager (jij bent de dader); verdediger (van het slachtoffer); rechter en gevangenisbewaarder, waarbij een enkele ouder in de hoogste boom klimt als in "deze rechtsgang" iets mis gaat. De leerkracht en de school beperken zich tot onderstaande: Het gaat wel eens mis. Hoe lossen we dit op. Wil jij het niet oplossen en jouw ouders vinden dat prima? Dan hebben jij en je ouders een probleem. De school beschermt het leerproces en zorgt voor een veilige leeromgeving. Dat kan betekenen dat je uit de groep of desnoods van de school wordt verwijderd.

Melding/klacht van de ouder met betrekking tot gedrag

Welke stappen nemen we als een ouder komt met een melding/klacht met betrekking tot ongewenst gedrag van een andere leerling(en)?

Incident buiten schooltijd

1. Ouder licht melding/klacht toe
2. Leerkracht stelt vraag: **Wat verwacht je van de school?**
  - Antwoord: niets, wilde het kwijt, bedanken voor het gesprek, goed dat je het weet
  - Antwoord: school moet dit oplossen, lijn van de school vertellen:
3. School lost problemen tussen kinderen die na schooltijd spelen niet op.
4. We kunnen ouders adviseren om met een andere ouder/hulpinstantie of dergelijke contact op te nemen. Rond dit soort gebeurtenissen spelen veelal emoties/gevoelens. We kunnen dingen, die na schooltijd spelen, niet op school terug laten komen, omdat feiten ontbreken (we waren er niet bij). Het ligt niet binnen onze mogelijkheden om hier tijd/energie in te steken. Uitzonderingen: ernstige bedreigingen (bijvoorbeeld via WhatsApp moet aantoonbaar zijn).

Incident tijdens schooltijd

(ouder moet dit aangeven op moment na schooltijd).

1. Ouder licht melding/klacht toe
2. Leerkracht stelt vraag: **Wat verwacht je van de school?**
  - Antwoord: niets, wilde het kwijt, bedanken voor het gesprek, goed dat je het weet
  - Antwoord: school moet dit oplossen, lijn van school vertellen:
3. Uitleggen schoolbeleid: Als kinderen op school zich niet houden aan regels/afspraken en er doet zich een conflict voor, dan mogen ouders/kinderen erop rekenen dat de leerkracht dit op een goede manier bespreekt en oplost. **We koppelen dit na schooltijd terug aan de ouder(s) als mededeling.**

De school zet (o.a. middels de Kanjerlessen) in op het versterken van het onderling vertrouwen en het besef dat het goed is elkaar te helpen. Binnen dat kader speelt niemand de baas, hebben we plezier met elkaar, en ben je of blijf je niet zielig. Duidelijk wordt gesteld dat de leerlingen ten opzichte van elkaar niet de baas zijn. De leerkracht daarentegen is op school "de baas/ het gezag" en de ouders zijn dat thuis.

Als een conflict zich tussen kinderen afspeelt, dan zal de school kiezen voor een **oplossingsgerichte aanpak**. Dat wil zeggen: de school zoekt een oplossing die alle partijen (zo veel mogelijk) recht doet en borgt gemaakte afspraken. Een oplossingsgerichte aanpak is te onderscheiden van een wraak- en haatgerichte aanpak (vormen van bedreiging en kwaadsprekerijen) of een zeurgerichte aanpak (indirecte kwaadsprekerijen en slachtofferschap). Kortom: doe elkaar recht.

Op welke manier corrigeert de leerkracht op school?

De leerkracht gaat ervan uit dat mensen, dus ook kinderen, elkaar niet dwars willen zitten. Kinderen hebben niet de bedoeling om vervelend te doen. In een conflict wordt daarom gevraagd naar de bedoelingen van het kind. "Is het jouw bedoeling om mij zo boos te maken? Is het niet jouw bedoeling? Doe dan anders. Is het wel jouw bedoeling, dan doe je het goed, maar dan heb je nu een probleem, want ik sta niet toe dat jij verder gaat op deze manier".

Een voorbeeld:

Een jongen wordt dag in dag uit gepest door een vijftal klasgenoten. Vraag aan dit vijftal: "Is het jullie bedoeling om deze jongen zo te treiteren dat hij bang wordt en nauwelijks nog naar school durft?"

- "Nee, het is niet mijn bedoeling". Leerkracht: ".... Fijn, hoe ga je het nu oplossen met deze jongen?"
- Een andere leerling zegt echter: "Ja, het is wel mijn bedoeling hem te treiteren, zodat hij bang wordt." Leerkracht: "Daar ben je dan in geslaagd, maar het kan niet. Ik geef je bedenktijd. Want ik begrijp nu dat jij de bedoeling hebt om deze leerling te treiteren?" "Ja, dat is mijn bedoeling". Leerkracht: "Je gaat rustig nadenken over je antwoord. Misschien heb je een bijzondere reden. Misschien vind je het nodig om stoer te doen op dit moment. Na schooltijd kom je even bij me (of blijf even na)". Leerling krijgt bedenktijd. Leerkracht: "Je hebt kunnen nadenken. Wat ben jij van plan hier op school, is het nog steeds jouw bedoeling om deze jongen dwars te zitten? Is daar misschien een reden voor om dat zo op die manier aan te pakken?" Leerling: "Hij is gewoon stom". Leerkracht: "Wat voor stom doet hij dan. Kan hij daar iets aan veranderen? Of is het gewoon jouw bedoeling om hem dwars te zitten?" Leerling reageert door te zeggen: "Nee, het is eigenlijk niet mijn bedoeling om te treiteren". Leerkracht: "Gelukkig. Wat ga jij nu bij jezelf veranderen? En hoe herstel je het verdriet dat je hebt aangericht?"
- Leerling houdt voet bij stuk. "Ja, het is mijn bedoeling. Want hij is stom". Leerkracht: "Jammer, ik bel nu je ouders op om te vragen of ze hier willen komen. Dan herhaal je hetgeen je tegen mij zegt, in aanwezigheid van je ouders". Het hangt van het gesprek af met je ouders of je de klas nog in kunt komen. Actie die nu moet worden ondernomen:

- Contact opnemen binnen de organisatie met een van de volgende personen: Adjunct-directeur, IB-er of directeur die vanuit 'de lijn' (=hiërarchie) kan ondersteunen en bijstaan;
- Contact opnemen met de ouder(s) van dit kind. Proberen ter plekke telefonisch of door middel van directe afspraak met de ouders te overleggen hoe nu verder te handelen. In contact met de ouders wordt verteld wat het probleem is en wat de bedoeling van hun kind lijkt te zijn. Aan de ouders wordt nadrukkelijk gevraagd of zij de bedoeling van hun kind (Ja of Nee) ondersteunen;
- Zolang de ouders niet op school zijn geweest, wordt de leerling de toegang tot de klas ontzegd. Dat kan bijvoorbeeld door de leerling in een andere klas te plaatsen of iets dergelijks. Kern van deze laatste aanpak is de banden van deze leerling doorsnijden met de klasgenoten, zodat niet kan worden gemanipuleerd door deze leerling.

Aanvullend:

School en gezin halen voordeel uit een goede samenwerking en communicatie. Ook ouders hebben dus de verantwoordelijkheid om een pestprobleem bij de leerkracht aan te kaarten. Dit neemt niet weg dat iedere partij moet waken over haar eigen grenzen: het is bijvoorbeeld niet de bedoeling dat ouders andermans kind een lesje gaan leren, met als doel de problemen van het eigen kind op te lossen. Bij problemen van pesten of agressie zullen de leerkrachten, directie en ouders hun verantwoordelijkheid nemen en overleg voeren met elkaar, met het doel een goede oplossing te vinden die ook in de toekomst houdbaar is. Voorbeeldgedrag van leerkrachten en ouders is van groot belang. Er zal minder worden gepest als er duidelijkheid heerst over de omgang met elkaar (fatsoensnormen), waar verschillen worden aanvaard en waar ruzies niet met verbaal of fysiek geweld worden opgelost. Agressief gedrag van leerkrachten, ouders en leerlingen wordt niet geaccepteerd. Alle betrokkenen nemen duidelijk stelling tegen dergelijke gedragingen.

Wat wordt van u als ouder verwacht?

Het oplossen van conflicten tussen kinderen is zelden een probleem, als de basis van het voorgaande met elkaar wordt overlegd. Van de ouders wordt verwacht dat zij zich aan de volgende vuistregels houden:

- U oefent zich in zelfbeheersing. Dat betekent dat u het recht niet heeft andermans kind, een andere ouder of leerkracht verbaal of fysiek te overdonderen/aan te vallen. Het wordt helemaal een drama als u zich misdraagt in aanwezigheid van andere kinderen.
- U spreekt in positieve zin over andermans opvoeding en andermans kind. Dat doet de school ook over u en uw kind. Kunt u dat niet, dan houdt u uw mond.
- Als u zich zorgen maakt over het welzijn van uw kind of het welzijn van andermans kind, dan overlegt u met school. Uitgangspunt daarbij is dat u in gesprek gaat met het doel een oplossing te zoeken die goed is voor u en uw kind, maar ook goed is voor de andere kinderen. De school is hierin uw medestander.
- Als ouder kent u het verschil tussen overleggen waarin zorg wordt gedeeld/een oplossing wordt gezocht, en kwaadsprekerij/achterklap.

Instemming

Dit pestprotocol is in concept afgerond op .... door

Het is aangeboden en toegelicht in de teamvergadering van

Het is aangeboden en toegelicht in de MR vergadering van

Het is besproken in de teamvergadering van ..... Bijstellingen zijn verwerkt op:

Het is besproken in de MR vergadering van ..... Bijstellingen zijn verwerkt op:

Vastgesteld en ondertekent door vertegenwoordigers op:

Leerkrachten, medezeggenschapsraad en directie van de Koningin Julianaschool onderschrijven gezamenlijk dit PESTPROTOCOL, door dit door hun vertegenwoordigers te ondertekenen.

Dit pestprotocol wordt vervolgens jaarlijks in de teamvergadering en MR besproken.

Namens de ouders tekent _____(vertegenwoordiger ouders MR):

Namens het team tekent _____(vertegenwoordiger personeel MR):

Namens de directie tekent Jan van Ommen (directeur):

Bijlage 1: Meer informatie over pesten en de kanjertraining

Uitleg van de petten van de Kanjertraining

Het gaat hierbij om het gedrag dat de kinderen vertonen. Kinderen kunnen elke keer een pet opzetten en bepalen daarmee hoe zij op dat moment naar school gaan en omgaan met anderen.

Witte pet/tijger

De tijger is een kanjer. Hij/zij is tevreden met zichzelf, komt voor zichzelf op en voor anderen. Maar weet ook wanneer het tijd is om weg te lopen.

Rode pet/aap

Neemt niemand serieus, ook zichzelf niet, hij/zij lacht overal om. Het is een meeloper en versterkt hierdoor het gedrag van de pestvogel.

Gele pet/ konijn

Heeft een slecht zelfbeeld en komt niet voor zichzelf op of voor anderen. Loopt liever snel (bang) weg.

Zwarte pet/pestvogel

Vindt zichzelf geweldig en anderen helemaal niks. En laat dat aan andere kinderen voelen. Alle anderen deugen niet en hij/zij bepaalt zelf wel wat hij doet. Hij/zij pest andere kinderen.

Deze informatie is bedoeld om goed te kunnen reageren op situaties waarin een kind gepest wordt. Ze sluit aan bij de Kanjerboeken en de Kanjertraining die op onze school gegeven wordt. De Kanjertraining werkt wat betreft pesten ook preventief. Deze informatie bestaat uit 5 delen: voor alle kinderen, voor het gepeste kind, voor de pester, voor de ouders en voor de leerkracht. Deze partijen zijn allemaal betrokken bij een situatie waarin gepest wordt en worden op deze manier beter geïnformeerd.

Voor alle kinderen

Zie je dat iemand gepest wordt? Zet je witte pet op en meld het aan je leerkracht! **Klikken over pesten bestaat niet!**

- Ik zet mijn witte pet op, want ik pest niet mee.
- Ik meld (zelf of samen met andere kinderen) het pesten bij de juf, de meester, mijn vader/moeder of een andere volwassene.
- Ik durf te zeggen: "Houd ermee op! Ik vind het gemeen wat jij doet".
- Ik vertel het thuis en vraag om ideeën.
- Ik help bij het maken van een anti-pest-plan voor onze klas.

Voor het gepeste kind

- Ik ga niet huilen, piekeren of verdrietig zijn. Ik ben niet zielig. Ik zet mijn witte pet op en pak het pesten aan.
- Ik zeg: "Dat vind ik niet leuk. Stop er mee. Je doet gemeen. Je maakt me verdrietig, ik wil dat je stopt".
- Pesten is gemeen. Ik meld dat ik gepest word. Dat is geen klikken!
- Ik vraag klasgenootjes om hun witte pet op te zetten en mij te helpen. Zodat ik niet alleen sta.
- Ik ga mijn hart luchten bij iemand, die ik aardig vind en vertrouw en vraag om hulp. Dit doe ik bij mijn ouders, de juf of meester of iemand anders die ik goed ken.
- Als ik mijn witte pet op heb, neger ik de pestvogel. Hij/zij weet niet eens wat hij/zij doet. Ik draai me om en meld het.
- Ik vraag een andere plaats in de klas als ik te dicht bij die pestvogel zit.
- Als ik vervelende e-mails krijg dan verwijder ik ze direct en de volgende keer open ik ze niet eens. Het adres ga ik blokkeren, zodat de e-mails direct verwijderd worden.
- Word ik digitaal of via de telefoon gepest, dan blokkeer ik die personen. Zodat ze niet meer met mij kunnen praten.
- Ik schrijf een dagboekje met alle vervelende dingen die de pestvogels doen. Dan laat ik dit de juf, de meester of mijn ouders lezen.
- Ik kan gaan praten met een ander gepest kind.
- Ik kan boeken lezen over het pesten en ik geef die dan aan andere kinderen om ook te lezen.
- Ik kan leuke dingen doen, bijvoorbeeld naar een club. Ik ben dan nooit verplicht met de pestvogel(s) te blijven omgaan.
- Ik denk alleen aan de leuke dingen die ik met andere kinderen doe.
- Als ik meer informatie wil, bel ik (gratis) de kindertelefoon 0800-0432 tussen 14.00 en 20.00 uur of ik kijk op www.pestweb.nl of www.pesten.net.
- Het is niet mijn schuld. Ik ben zoals ik ben en dat is oké.
- Ik ben een tijger, een kanjer, ik ben net zo sterk, groot en slim als die pestvogel(s).
- IK KAN DE PESTVOGEL(S) AAN ALS IK HULP KRIJG VAN KLASGENOOTJES, JUF/MEESTER, OUDERS, VRIENDEN/VRIENDINNEN.

Voor de pester

- Ik denk na over hoe het is om gepest te worden. Hoe zou ik dat vinden?
- Ik kan mijn zwarte pet afzetten: IK STOP MET PESTEN.
- Ik vraag hulp aan de juf, de meester en/of mijn ouders.
- Ik ga na schooltijd direct naar huis, zodat ik niet in de verleiding kom om te pesten.
- Ik ga **leuke dingen** doen met een nieuw groepje kinderen.
- Als ik een geintje maak, kijk ik of de ander mijn grapje wel leuk vindt.
- Ik ga nadenken over hoe ik vanaf nu een tijger kan zijn:
  - Wil ik stoer zijn? Dan ga ik op vechtsport.
  - Wil ik de baas spelen? Ik vraag een hond.
  - Verveel ik me? Is er niemand thuis? Ik ga naar een vriendje om te spelen of ga naar een club om leuke activiteiten te doen.
- Pest ik omdat ik bang ben zelf gepest te worden? STOP! Ik doe aardig en anderen doen aardig tegen mij.
- Als ik meer informatie wil, bel ik (gratis) de kindertelefoon 0800-0432 tussen 14.00 en 20.00 uur of ik kijk op www.pestweb.nl of www.pestten.net.
- Ik kan mijn zwarte pet omruilen voor een witte pet, ook al verwachten anderen dat ik de pestvogel ben.

Voor ouders

- Ook mijn kind kan een zwarte pet opzetten en een pestvogel zijn.
- Ook mijn kind kan gepest worden.
- Ik neem het probleem serieus.
- Ik raak niet in paniek.
- Ik straf niet fysiek, als ik hoor dat mijn kind vaak een zwarte pet opzet.
- Ik probeer er achter te komen wat de mogelijke oorzaken kunnen zijn.
- Ik vraag mij af:
  - Voelt mijn kind zich veilig thuis?
  - Voelt mijn kind zich veilig op school?
  - Pest mijn kind uit stoerheid of uit gewoonte?
  - Pest mijn kind omdat het denkt dat het zo hoort?
  - Pest mijn kind omdat het bij de groep wil horen?
  - Welke tv-programma's volgt mijn kind allemaal?
  - Weet mijn kind wel wat het doet, wat het aanricht?
- Ik besteed extra aandacht aan mijn kind.
- Ik corrigeer agressieve buien.
- Ik stimuleer mijn kind om aan sport te doen of bij een club te gaan.
- Ik overleg met de school, niet met de ouders van een pestvogel of een gepest kind.
- Ik bied hulp aan mijn kind.
- Ik lees boeken over pesten en/of vraag informatie op.
- Ik schakel eventueel een expert in, als ik dat nodig vind of de school dit aangeeft.

Voor de leerkracht

“Leraren hebben een sleutelrol in de aanpak van pesten”.

- Door het kanjerproject wordt het pestgedrag verminderd en misschien zelfs voorkomen.
- Wacht niet tot het pesten gemeld wordt, maar let op de signalen want lang niet al het pesten wordt gemeld.
- Signalen van pesterijen kunnen o.a. zijn:
  - Doodzwijgen, isoleren.
  - Insluiten in de klas, op de gang of het schoolplein.
  - Opwachten buiten school.
  - Slaan of schoppen, achterna rijden.
  - Altijd een bijnaam gebruiken.
  - Zogenaamd leuke opmerkingen maken, jennen.
  - Bezittingen afpakken, opmerkingen maken over kleding.
  - Iemand voortdurend ergens de schuld van geven.
- Neem leerlingen serieus als pesterijen gemeld worden. Doe je dat niet, dan durft hij/zij het misschien niet weer te zeggen.
- Is er sprake van onderhuids pesten, dan heeft het geen zin om de leerlingen daarmee te confronteren: de leerlingen zullen het ontkennen, zeggen dat het een grapje is of de gepeste leerling de schuld geven.
- Bij onderhuids pesten moet je het pesten in algemene zin in de klas aan de orde stellen. Bijv. oorlog en vrede, schending van mensenrechten, kindermishandeling, pesten op school (oorzaken en gevolgen).
- Is er sprake van merkbaar lichamelijke of geestelijke mishandeling dan moet je direct ingrijpen. Als je nu niet ingrijpt dan zeg je eigenlijk: “ga maar door”.
- Het gesprek dat je nu met de pester moet voeren, is kort en heel duidelijk.

- Vraag aan de pester: “Is het jouw bedoeling om het leven van.....zuur te maken?” Hierop kan/mag de pester alleen maar ja of nee antwoorden. Bij nee, mag het vanaf nu ook niet weer gebeuren. Bij ja, is het een groot probleem en moet je maatregelen nemen.
- Laat de pester het blad “dit doen we wel/dit doen we niet” (bijlage 4) invullen en bespreek dit. Bewaar dit in de klassenmap.
- De pester moet gaan inzien welke gevolgen het pesten heeft. En dus hoe het gepeste kind zich voelt.
- Als dit alles geen effect heeft, is de volgende stap het voeren van een aantal **probleemoplossende gesprekken** met de pester om de oorzaak van het pestgedrag te vinden. Mogelijke oorzaken: Eerst zelf gepest zijn, bang zijn om zelf het mikpunt te worden, groot willen doen voor anderen, jaloers zijn, verwend zijn, slecht voorbeeld van..., geweld op TV of internet, reactie op bepaalde stoffen, (te kort aan) aandacht van ouders, mishandeling, nooit gecorrigeerd worden door de ouders, enz.
- Niemand is gewoon een pester. Het is aangeleerd gedrag. Een pester kan zijn zwarte pet afzetten, maar daar is hulp bij nodig.
- Is de oorzaak duidelijk? Probeer dan de gevoeligheid van de pester voor wat hij met het slachtoffer uithaalt, te vergroten.
- Maak daarna samen met de pester afspraken over gedragsverandering. Aan het einde van elke week evalueer je samen met de ‘pester’ of hij/zij zich aan de afspraken heeft gehouden.
- Bij grote problemen kun je in overleg met de zorg een handelingsplan opstellen.
- Maar wat als het geen effect heeft? Neem dan contact op met de ouders. De ouders moet dan- voorzichtig, maar duidelijk- worden verteld wat hun kind anderen aandoet. Ouders kunnen het pesten niet ontkennen omdat je alle voorgaande activiteiten hebt vastgelegd.
- Als een pester andere kinderen echt mishandelt of eigendommen vernielt moeten de ouders er direct bij worden betrokken.
- Stopt het pesten niet, dan is een sociale vaardigheidstraining een optie. Dit doe je in overleg met ouders en de IB-er.
- Bij een onhoudbare situatie is de school genoodzaakt de pester te schorsen of zelfs te verwijderen van school.
- Maar niet alleen de pester heeft hulp nodig. Ook de gepeste leerling moet geholpen worden. Anders wordt hij/zij een konijntje (bang/passief) of juist zelf een pestvogel (pester). Ook de gepeste leerling kan baat hebben bij sociale vaardigheidstraining. Tijdens de gymles kun je aandacht besteden aan zelfverdediging om de weerbaarheid van de leerlingen te vergroten.
- Vergeet de hulp aan de hele klas niet. Lees in de klas een boek over pesten. Maak samen met de leerlingen een pestcontract en laat iedereen het ondertekenen. En bespreek ook of iedereen zich eraan houdt.
- Elke situatie is weer anders, dus je moet zelf proberen in te schatten wat de ernst van de situatie is. Maar schuif het niet te snel weg, maar leg het ‘probleem’ eens voor aan een collega of de IB’er. Dan heb je meer steun/zekerheid.

Bijlage 2: Begeleiding

Op de Koningin Julianaschool geven we drie manieren van begeleiding:

- begeleiding van de gepeste leerling;
- begeleiding van de pester;
- begeleiding van de andere kinderen in de groep.

Begeleiding van de gepeste leerling

- Medeleven tonen, luisteren en vragen: hoe en door wie wordt er gepest?
- Beloven dat je met het kind samen zult zoeken naar een oplossing. Geen geheimhouding beloven (wel evt. toezeggen dat je met het gegeven niet iets doet zonder medeweten van het kind zelf).
- Complimenten uitspreken voor het feit dat het kind bij je is gekomen.
- Nagaan hoe de leerling zelf reageert, wat doet hij/zij voor, tijdens en na het pesten.
- Huilen of heel boos worden is juist vaak een reactie, die een pester wil uitlokken. Geprobeerd wordt de gepeste leerling in te laten zien dat je op een ander manier kunt reageren (kanjertraining).
- Zoeken en oefenen van een andere reactie, bijvoorbeeld je niet afzonderen (kanjertraining).
- De gepeste leerling in laten zien waarom een kind pest.
- Nagaan welke oplossing de leerling zelf wil.
- Sterke kanten van de leerling benadrukken.
- Belonen als de leerling zich anders/beter opstelt.
- Praten met de ouders van de gepeste leerling en de ouders van de pester(s).
- Het gepeste kind niet overbeschermen, bijvoorbeeld naar school brengen of "ik zal het de pesters wel eens gaan vertellen". Hiermee plaats je het gepeste kind juist in een uitzonderingspositie waardoor het pesten zelfs nog toe kan nemen.
- In overleg met de Intern Begeleider hulp inschakelen; sociale vaardigheidstrainingen, Jeugdgezondheidszorg, huisarts, schoolbegeleidingsdienst en/of schoolmaatschappelijk werk.

Begeleiding van de pester*

- Praten, zoeken naar de reden van het ruzie maken/pesten (baas willen zijn, jaloezie, verveling, buitengesloten voelen, ...).
- Laten inzien wat het effect van zijn/haar gedrag is voor de gepeste.
- Excuses aan laten bieden.
- Afspraken vastleggen waarin de pester aangeeft hoe hij/zij het gedrag wil veranderen.
- In laten zien welke sterke (leuke) kanten de gepeste heeft.
- Straffen als de pester pest, belonen als de pester zich aan de regels houdt.
- De leerling leren niet meteen kwaad te reageren, leren beheersen, de "stop-eerst-nadenken-houding" of een andere manier van gedrag aanleren.
- Contact tussen ouders en de school; elkaar informeren en overleggen. Inleven in het kind; wat is de oorzaak van het pesten? (bijv. problematische thuissituatie, buitengesloten voelen, jaloezie, verveling, de baas willen zijn (macht), voortdurende competitie aangaan, in een niet passende rol worden gedrukt).
- In overleg met de Intern Begeleider hulp inschakelen: sociale vaardigheidstrainingen, Jeugdgezondheidszorg, huisarts, schoolbegeleidingsdienst en/of schoolmaatschappelijk werk.

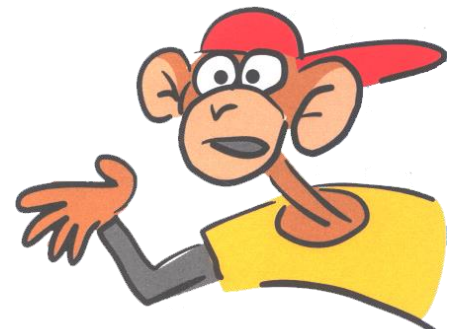

* Oorzaken van pestgedrag

- Een problematische thuissituatie.
- Voortdurend gevoel van anonimiteit (buitengesloten voelen).
- Voortdurend in een niet-passende rol worden gedrukt.
- Voortdurend met elkaar de competitie aangaan.
- Een voortdurende strijd om macht in de klas of in de buurt.
- Pester is zelf (eerder) gepest.

Begeleiding van de andere kinderen in de groep

- De kinderen middels gesprekken bewust maken van de invloed die ze (kunnen) hebben ten aanzien van het voortbestaan of het stoppen van het pestgedrag (meelopers/zwijgersgedrag laten zien).
- De kinderen stimuleren om voor zichzelf op te komen.
- De kinderen stimuleren om voor een ander op te komen.
- De sterke kanten van de gepeste leerling benadrukken.
- Samen spelen en samen werken met het gepeste kind stimuleren door bijvoorbeeld voor de pauze een buitenspeelplan te maken (wie speelt met wie, wat en waar).

- De kinderen aanspreken op hun verantwoordelijkheid voor het behoud van een goede sfeer in de groep.
- Herhalen van de school- en groepsregels.
- Benadrukken dat kinderen verschillend mogen zijn.

Adviezen aan ouders

Ouders van gepeste kinderen

- Houd de communicatie met uw kind open, blijf in gesprek met uw kind.
- Als pesten niet op school gebeurt, maar op straat, probeert u contact op te nemen met de ouders van de pester(s) om het probleem bespreekbaar te maken.
- Adviseer/stimuleer uw kind om het pesten te melden/te bespreken met de leerkracht en stel hierbij zelf de leerkracht ook op de hoogte.
- Door positieve stimulering en zogenaamde schouderklopjes kan het zelfrespect vergroot worden of weer terug komen.
- Stimuleer uw kind tot het beoefenen van een sport.
- Steun uw kind in het idee dat er een einde aan het pesten moet komen.

Ouders van pesters

- Neem het probleem van uw kind serieus.
- Raak niet in paniek: elk kind loopt kans pester te worden.
- Probeer achter de mogelijke oorzaak te komen.
- Maak uw kind gevoelig voor wat het anderen aandoet.
- Besteed extra aandacht aan uw kind.
- Stimuleer uw kind tot het beoefenen van een sport.
- Corrigeer ongewenst gedrag en benoem het goede gedrag van uw kind.
- Maak uw kind duidelijk dat u achter de beslissing van school staat.

Alle andere ouders

- Neem de ouders van het gepeste kind serieus.
- Neem ook de ouders van de pester serieus.
- Stimuleer uw kind om op een goede manier met andere kinderen om te gaan.
- Corrigeer uw kind bij ongewenst gedrag en benoem goed gedrag.
- Geef zelf het goede voorbeeld.
- Leer uw kind voor anderen op te komen.
- Leer uw kind voor zichzelf op te komen.
- Raadpleeg bij vragen of zorgen de leerkracht of directie.

Adviezen aan kinderen

- Spreek met respect over je ouders → uiteindelijk bepalen jouw ouders wat wel en niet kan.
- Spreek met respect over je school → uiteindelijk bepalen de leerkrachten wat wel en niet kan op school.
- Spreek met respect over je klasgenoten → beheers jezelf. Blijf fatsoenlijk. Daar kom je het verst mee. De leerkracht is hiervoor het aanspreekpunt als dit moeilijk voor je is.
- Spreek met respect over jezelf → ook jij mag er zijn. Als je daaraan twijfelt, spreek dan met je ouders en/of je leerkracht.
- Wil ik stoer zijn? → dan ga ik op een vechtsport.
- Wil ik de baas spelen? → ik vraag een hond.
- Verveel ik me? → dan verzin ik zelf een leuk plan.
- Pest ik omdat ik bang ben zelf gepest te worden? → dan stop ik daarmee.

Bijlage 3: Online of digitaal pesten

Gezien de steeds grotere rol die het computergebruik in de wereld van de kinderen speelt, vinden we het zinvol om voor de kinderen van de Koningin Julianaschool een aantal afspraken te maken over 'veilig internetten'.

Tips voor leerlingen

- Doe online niet, wat je offline ook niet doet.
- Onthoud dat iedereen zich op internet anders kan voordoen.
- Geef nooit zomaar je privé-gegevens weg.
- Denk niet alleen aan je eigen privacy, maar ook aan die van anderen.
- Rare sites? Klik weg.
- Log uit als je je ongemakkelijk voelt.
- Zorg dat de virusscanner geüpdatet is.
- Reageer niet op vervelende e-mails of chats of polls. Maak geen polls over kinderen uit de klas, juffen of meesters.
- Blokkeer vervelende chatters of e-mailers.
- Computer niet te lang.
- Los problemen samen met je ouders of de leerkracht op.
- Meld het aan je ouders of de leerkracht als je onbeschofte of gemene e-mailberichten ontvangt. Verwijder volgende e-mails van dezelfde afzender zonder ze te openen. Als ouders geen respons krijgen, is de lol er voor hen snel af. Ook als je je onprettig voelt door polls, reacties e.d.: laat het weten!

Tips voor ouders

- Surf samen met uw kind. Ga regelmatig samen achter de computer zitten. Ouders en kinderen leren dan van elkaar.
- Maak duidelijke afspraken over het internetgebruik en de tijdsduur die het kind achter de computer mag doorbrengen.
- Houd goed zicht op de computer en plaats deze indien mogelijk op een centrale plaats in huis.
- Leer uw kind om zeer zorgvuldig met privacy om te gaan. Altijd toestemming vragen om aan derden een telefoonnummer, adres of bankrekeningnummer door te mogen geven.
- Bekijk regelmatig de geschiedenis van de browser, zodat u op de hoogte blijft van het surfgedrag van uw kind. Let wel: dit biedt geen garantie, want kinderen kunnen deze ook wissen.
- Gebruik een goede virusscanner en zorg dat deze up-to-date blijft.
- Vertel uw kinderen af te blijven van onbekende software en leer hen voorzichtig om te gaan met het downloaden van onbekende sites.
- Blijf geïnteresseerd in het surfgedrag van uw kind en wijs hem regelmatig op de minder leuke kanten hiervan; zoals pedofielen in chatboxen, pornosites, scheld-e-mails, sms of apps, spam en nog veel meer.
- Stel de leerkracht op de hoogte als u vermoedt dat er sprake is ongewenste activiteiten op internet, waar uw eigen of andere kinderen 'slachtoffer' van (kunnen) worden.

Tips voor leerkrachten

- Bespreek regelmatig hoe leerlingen veilig gebruik kunnen maken van internet.
- Op school gebruiken we internet alleen bij het opzoeken van informatie ten behoeve van een werkstuk of spreekbeurt. Het is niet toegestaan de computer te gebruiken voor spelletjes, MSN, chatten e.d.
- Blijf in de buurt bij de internettende leerlingen en laat hen weten dat ze regelmatig gecontroleerd worden. Controleer of de schoolregels worden opgevolgd.
- Laat persoonlijke gegevens privé blijven. Let er op dat er over de leerlingen zo weinig mogelijk valt te traceren.
- Pesten of bedreigen via e-mail wordt niet getolereerd.
- Bij overtreding van één van bovenstaande afspraken spreekt de leerkracht een 'internetschorsing' uit.

Als er sprake is van 'digitaal' pesten, moet de leerkracht op de hoogte worden gesteld. Wij zullen dit op school bespreken en proberen te achterhalen wat er is gebeurd. Ouders van betrokkenen zullen we op de hoogte stellen, zodat zij weten wat er is gebeurd. Waar mogelijk, volgen we dit pestprotocol.